

Λαογραφική ψυχή

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

« Ποιος ξέρει τι μας προετοιμάζει ο χρόνος,
μια άλλου είδους μορφή, μια άλλου είδους ομορφιά »*

Αλέκος Φασιανός

Πρόσφατα εγκαινιάσθηκε στη Λάρισα το *Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο*, ένας χώρος του οποίου κύριο μέλημα είναι η συντήρηση, μελέτη και προβολή αντικειμένων (εκθέματα) από τον παραδοσιακό πολιτισμό της Θεσσαλίας · οι θεμελιωτές αυτού του τόσο σημαντικού για την περιοχή της Θεσσαλίας μουσείου ακούν στο όνομα Γιώργος και Λένα Γουργιώτη. Ο χημικός Γ. Γουργιώτης ίδρυσε το 1961 την αίθουσα τέχνης *Ρυθμός* , αφού προηγουμένως είχε παντρευτεί την αρχαιολόγο Λένα Ραχωβίτη, η οποία εντέλει και πρωτοστάτησε στην δημιουργία της *Λαογραφικής Εταιρείας Λαρίσης* το 1974. Η ίδια, έχοντας εκδώσει το 2001 (από τις εκδόσεις Καπόν) ένα αξιόλογο πόνημα για τα λιθοανάγλυφα στους ναούς της δυτικής Θεσσαλίας, θα πει χαρακτηριστικά σε κάποια συνέντευξη : ``

Στον πρόσκαιρο βιολογικό κύκλο ζωής των ανθρώπων, οι συλλέκτες, αυτοί μόνον, βιώνουν μια διάσταση αιωνιότητας. Τα πράγματα παρασέρνουν τη σκέψη πέρα από τον πεπερασμένο χρόνο που δικαιούται κάθε θνητός και ζούνε με άλλους όρους. Υπάρχουν αυτά καθαυτά όταν ολοκληρωθούν από τον δημιουργό τους, αυτοτελείς ελκυστικές μαρτυρίες διαδοχικών εποχών του παρελθόντος ´´.

Μόνο που η ιστορία φαίνεται να κυλά , ακόμα κι όταν το μυθικό στοιχείο του παρελθόντος τείνει να εκλείψει, κι αυτό διότι κανένα παρελθόν δεν απαιτεί την πλήρωσή του ´ τούτη η μη-απαίτηση είναι που μας απευθύνει μία ορισμένη κλήτευση : να μην ζούμε μόνο από το, και για το, παρελθόν, ήτοι, να μην ζούμε μόνο ´´μουσειακά´´- εξού και οι αιγύπτιοι ιερείς κάποτε είχαν πει στον Σόλωνα, για τους Έλληνες, ότι ´´ αἰὲ παῖδές ἐστε ´´. Οπότε, μέσα σε κάθε εποχή θα υπάρχει πάντοτε ένα παρελθόν που λανθάνει. Άρα, για να επανεκτιμήσουμε το πολιτισμικό μας γίνεσθαι χρειάζεται πιο πριν να επαναξιολογήσουμε κάθε παρελθόν, και μάλιστα σπιθαμή προς σπιθαμή, αφουγκραζόμενοι ευλαβικά τη ρήση του Φλωμπέρ σύμφωνα με την οποία ´´ ο καλός Θεός βρίσκεται στη λεπτομέρεια´´[1]. Έτσι, η αντίστοιχη επιστήμη που μελετά τις παραδοσιακές εκφάνσεις του λαϊκού πολιτισμού, δηλαδή του πολιτισμού όπου ο κάθε άνθρωπος είναι ταυτόχρονα και δημιουργός, καλείται *λαογραφία* .

Αξίζει να σημειωθεί πως ο αντίστοιχος όρος για την λαογραφία[2] στα αγγλικά (folklore) σημαίνει ´´η γνώση που έχει ο λαός´´ , ενώ στα γερμανικά (volkskunde) σημαίνει ´´η γνώση από τον λαό´´. Θεμελιωτής της ελληνικής λαογραφίας και εισηγητής του αντίστοιχου όρου στα ελληνικά είναι ο Νικόλαος Πολίτης (1852-1921) , ο οποίος αντιμετώπισε την προφορική παράδοση ως κείμενο-μνημείο του παρελθόντος το οποίο πρέπει να διασωθεί από τη λήθη. Βέβαια, στην πρώτη της φάση, η ελληνική λαογραφία, αντί να προσεγγίσει τον λαϊκό πολιτισμό ως μεταβαλλόμενο κοινωνικό φαινόμενο, προτίμησε να δείξει ενδιαφέρον για τα στοιχεία που τεκμηριώνουν την γνησιότητα της καταγωγής του ελληνικού έθνους ´ ωστόσο, εξελισσόμενη με την πάροδο του χρόνου και δίνοντας θέση σε ποικίλα διυποκειμενικά νοήματα, έφτασε μέχρι να βολιδοσκοπεί την εντός των πραγμάτων ποίηση : τουλάχιστον έτσι την αντιλαμβανόταν το ζεύγος Γουργιώτη.

Γεγονός πάντως είναι πως το υλικό των λαογραφικών συλλογών αποτελεί μοναδική πηγή γνώσης για τις νοοτροπίες, τις πρακτικές, την αισθητική και την κοσμοαντίληψη του παραδοσιακού αγροτικού χώρου της συγκεκριμένης εποχής που παρήχθησαν. Κι όμως, όσον αφορά την θεσμική αξιοποίηση της επιστημονικής διάστασης της λαογραφίας, μόλις την δεκαετία του 1990 είναι που άρχισαν να προκηρύσσονται θέσεις λαογραφίας σε παιδαγωγικά τμήματα των ελληνικών πανεπιστημίων.

Το ζήτημα είναι ότι τα πράγματα, αν και δεν διαθέτουν συνείδηση, εντούτοις ``ζουν`` την κάθε στιγμή: νά , το παράδοξο της αιωνιότητας που ορίζουν εν γένει τα αντι-κείμενα[3] . Στην περίπτωση του εν λόγω μουσείου, έχουμε να κάνουμε με υλικά της προβιομηχανικής κοινωνίας, τα οποία λειτουργώντας πια ως πολιτισμικά τεκμήρια, μπορούν να αναδείξουν και μια λανθάνουσα πλευρά (αξία) τους, πέρα από την προφανή, εφόσον επανανοηματοδοτηθούν . τότε (πιθανόν) θα είναι σα να καθρεφτίζονται πάνω τους και άλλες βαθιές πραγματικότητες που επικαθορίζουν και μια άλλη, κρυμμένη εξέλιξη, όχι ακμής αλλά παρακμής[4] .

Εξάπαντος, το σημαντικό σε ένα μουσείο είναι πως, αν και εξ ορισμού[5] εκλαμβάνεται ως φύλακας της πολιτιστικής κληρονομιάς, το ίδιο βρίσκεται συνεχώς μπροστά σε μια διττή πρόκληση : αφενός, χρειάζεται τη συνεργασία του σχολείου ώστε να εξασφαλίσει μελλοντικό κοινό, και αφετέρου, οφείλει να υπερβεί πολιτισμικά τον εκπαιδευτικό θεσμό ώστε να μην καταντήσει δεκανίκι του σχολικού συστήματος[6] . Από την άλλη, αυτό που προσφέρει άραγε ο χώρος του μουσείου είναι << ένα ψεύτικο κύρος >>, όπως λέει ο Μερλώ-Ποντύ, μόνο και μόνο για να επικυρώσει μια << θανατερή ιστορικότητα >>[7] ; Ή, μήπως υποθερμαίνει (το μουσείο) μια αδιόρατη μετάβαση από τη διακυβέρνηση των ανθρώπων στη διαχείριση των πραγμάτων, καθιστώντας το παρόν ως ένα παράγοντα που αποβλέπει, όχι στη λήθη, μα στην αφύπνιση των συνειδήσεων ;

Το σίγουρο είναι ότι το *Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας*, το οποίο λειτουργεί υπό την αιγίδα του Δήμου Λαρισαίων, αποτελεί έναν υψηλής τεχνοτροπίας καλαίσθητο χώρο που στεγάζει δημιουργήματα αφανών – όχι διάσημων – παραδοσιακών ανθρώπων της θεσσαλικής υπαίθρου κατά την προβιομηχανική περίοδο, περιλαμβάνοντας στις συλλογές του πάνω από 20 χιλιάδες κομμάτια, όπως σταμπωτά κεντήματα[8] , αγιογραφικές εικόνες πολυπρόσωπης σύνθεσης[9] , κεραμικά (μεταβυζαντινά και νεότερα), κ.α. : μία πληθώρα έργων που απεικονίζει εύληπτα το πώς η καθημερινότητα μπορεί να κυοφορεί την έννοια του ‘‘σπουδαίου’’.

Το λαογραφικό μουσείο, επομένως, μετουσιώνοντας τα περιεχόμενα αντικείμενά του σε ‘‘δρώμενα’’, δύναται να μετατραπεί από τόπο-happeningσε τόπο που συνδιαλέγεται με μια κοινωνία , προκειμένου η τελευταία να κατανοήσει τον τοπικό της πολιτισμό . καλείται λοιπόν να εσωτερικεύσει το παρελθόν παίζοντας το ρόλο πολιτιστικού διαμεσολαβητή. Φέρνοντας σε ‘‘επαφή’’ τα σπαράγματα ενός περασμένου κόσμου με τις προσδοκίες του δικού μας κόσμου, ίσως γίνει εμφανές ότι ο τρόπος με τον οποίο ζούμε δεν είναι ο μόνος δυνατός. Αντί να ξηλώσουμε το (όποιο) παρελθόν, καλύτερα να το γονιμοποιήσουμε επενδύοντας δυναμικά – και όχι ‘‘μουσειακά’’ – σ ’ αυτό, αν κι εφόσον η παράδοση που κουβαλά (το παρελθόν) δεν έχει αποκλειστικά μία σημασία.

Εξάλλου, όπως γράφει κι ο μεγάλος Πιέρ Μπουρντιέ , « δεν υπάρχει υλική κληρονομιά με την κυριολεκτική έννοια του όρου που να μην είναι συγχρόνως πολιτισμική κληρονομιά... Εκείνο που αποκτάται μέσω της καθημερινής συναναστροφής με παλιά αντικείμενα ή, απλούστερα, μέσω της ένταξης σε ένα σύμπαν οικείων και μύχιων αντικειμένων, τα οποία, όπως λέει ο Ρίλκε, ‘‘

βρίσκονται εκεί, χωρίς οπισθοβουλία, καλά, απλά, βέβαια... που θεμελιώνουν στο ασύνειδο την ενότητα μιας τάξης ... είναι το αίσθημα ότι ανήκεις σε έναν κόσμο πιο ευγενικό και πολιτισμένο >>[10] .

*Ο μύθος της αιωνιότητας, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2007, σελ.110

[1] Le bon Dieu est dans le détail

[2] Ο όρος folk-lore συναντάται για πρώτη φορά σε επιστολή του βρετανού αρχαιοδίφη William John Thoms στις 22 Αυγούστου του 1846 – πρβλ. Martha Sims & Martine Stephens, *Living Folklore*, Utah State University Press, 2005

[3] Είτε αφορούν τον πολιτισμό της κατανάλωσης, είτε αποτελούν παράδοξα καλλιτεχνήματα

[4] Πρβλ. Νίκος Νησιώτης, *Από την ύπαρξη στη συνύπαρξη*, εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα 2004

[5] Με βάση τον επίσημο ορισμό της ICOM (International Council of Museums), το μουσείο ορίζεται ως << ένα μόνιμο ίδρυμα, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξής της, ανοικτό στο κοινό, που έχει ως έργο του τη συλλογή, τη μελέτη, τη διατήρηση, τη γνωστοποίηση και την έκθεση τεκμηρίων του ανθρώπινου πολιτισμού και περιβάλλοντος, με στόχο τη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία >>

[6] Πρβλ. Ζαφειράκου Αίγλη (επιμ.), *Μουσεία και Σχολεία. Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2000

[7] *Σημεία*, μτφ. Γ. Φαράκλας, εκδ. Εστία, 2005, σσ.100-101

[8] Όσον αφορά την υφαντική – μία από τις πρωταρχικές γυναικείες ασχολίες (στο σπίτι) , η οποία ήταν και αρκετά χρονοβόρα – των κιλιμιών, αυτά διακρίνονται για τα έντονα χρώματα και τις γραφικές ανομοιογένειες. Ο Τύρναβος ήταν φημισμένος για τα τυπωτά υφαντά του (σταμπωτά) από την εποχή του Ιουστινιανού. Η πάντα ήταν ένα είδος κεντήματος για τον τοίχο.

[9] Η λαϊκή ξυλογλυπτική περιελάμβανε έργα που συνδέονται με οικιακά σκεύη, εκκλησιαστικά σκεύη ή επαγγελματικά εργαλεία

[10] *Η διάκριση*, μτφ. Κ. Καψαμπέλη, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2002, σσ.118-119